

Steve Keen

Can we avoid another financial crisis?

Polity Press, Cambridge/Malden, 2017.

Ivan Lasić

Knjiga autora Stevea Keena *Can we avoid another financial crisis?* obrađuje tematiku nastanka kriza u tržišnim ekonomijama. Kako bi objasnio mehanizam nastanka kriza, Keen kritizira temeljne postulate *mainstream* neoklasične ekonomske teorije, pritom se oslanjajući na teoriju koju je razvio američki ekonomist Hyman Minsky (1919.-1996.). Temeljni Keenov argument na kojem počiva ova knjiga jest da se smisljena makroekonomska teorija ne može izgraditi na postavkama neoklasične mikroekonomije koja u fokus stavlja ponašanje pojedinačnog aktera usmjereno prema maksimizaciji koristi ili profita. Navedeno shvaćanje makroekonomije koje je utemeljeno na mikroekonomskim postavkama ne uzima u obzir važnost financijskog sektora i novca, ili tim faktorima ne pridaje mnogo značaja. Upravo zbog takvog simplističkog shvaćanja makroekonomije, neoklasična teorija, prema Keenu, nije prikladna za objašnjenje nastanka kriza. Kao alternativu takvom pristupu, Keen predlaže pomak prema teoriji kompleksnih sustava koja svoju eksplanatornu snagu ne temelji na proučavanju pojedinih entiteta, već na proučavanju interakcija među entitetima.

U Keenovoj knjizi naglasak se stavlja na krizu iz 2008. godine – prvu iznimno razornu krizu koja je pogodila nacionalno gospodarstvo Sjedinjenih Američkih Država u razdoblju nakon kraja Drugoga svjetskog rata. Keenovo objašnjenje nastanka kriza temelji se na hipotezi financijske nestabilnosti koju je razvio već spomenuti Minsky. Osnovna ideja njegove teorije jest da je sklonost krizama i ciklusima inherentno obilježje kapitalističke ekonomije. Sama priroda kapitalizma, naime, navodi aktere na optimistično djelovanje te na preuzimanje rizika, što rezultira inovacijama. Pojava inovacija nužno podrazumijeva određenu

dozu nesigurnosti glede budućeg razvoja događaja, što znači da se smanjuje mogućnost ekonomskih aktera da djeluju na temelju racionalnih predviđanja. Upravo iracionalno djelovanje, koje se temelji na pretjeranoj euforiji i privatnom zaduživanju igra središnju ulogu u stvaranju kriza. Pritom Keen ističe dva ključna podatka koji ukazuju na to je li neka država potencijalni kandidat za krizu. To su omjer privatnog duga naspram BDP-a u iznosu od najmanje 150 posto i povećanje tog omjera za najmanje 17 posto tijekom petogodišnjeg razdoblja. Vođen tim podacima, autor zaključuje kako kriza u Sjedinjenim Državama nije još završila te ističe kako će Irska, Kina i Hong Kong najvjerojatnije biti pogođene krizom, dok je Australija odgodila krizu putem dodatnog zaduživanja.

Kao što je već navedeno u tekstu, u razdoblju od kraja Drugoga svjetskog rata do početka krize iz 2008. godine, Sjedinjene Države nisu doživjele niti jednu krizu nalik na predratnu Veliku depresiju. Kao rezultat tog dugog razdoblja bez kriza, pojavila se iracionalna euforičnost u redovima bankara i kapitalista. Naime, banke su počele posuđivati novac ulagačima za projekte koji su, da se poslužimo izrazom Minskog: "bili osuđeni na propast". Dakle, došlo je do porasta investicija koje su bile financirane na temelju privatnog zaduživanja. Iako mnoge od tih investicija nisu imale dobre izgleda za budućnost, ipak su, isprva, polučile neke pozitivne rezultate, poput povećanja zaposlenosti i potražnje za sirovinama. To je, pak, rezultiralo porastom radničkih plaća i cijene sirovina, ali i kamata zbog potražnje za novcem. Posljedično, kapitalisti su morali izdvajati velike iznose novca kako bi financirali troškove većih plaća, sirovina i kamata. Prema tome, dio *outputa* koji je, na kraju, ostao kapitalistima, bio je manji nego što su očekivali. Nakon ciklusa prosperiteta i euforije, slijedi ciklus pada i smanjenih investicija. Smanjene investicije rezultiraju povećanom nezaposlenošću i padom potražnje za sirovinama i novcem. Kada cijene rada, sirovina i kamata padnu na dovoljno nisku razinu, ekonomija ulazi u novi ciklus euforičnog ponašanja i privatnog zaduživanja. Novi dugovi pribrajaju se onima iz prošlog ciklusa pa je omjer duga i BDP-a veći nego u prošlom ciklusu. To povećavanje se nastavlja iz ciklusa u ciklus sve dok ne dosegne točku kada niske cijene rada, sirovina i novca jednostavno više neće moći nadoknaditi teret duga koji je pao na profite kapitalista, a ekonomiju zahvaća kriza poput Velike depresije.

Kod objašnjenja mehanizma stvaranja kriza, Keen također naglašava važnost nejednakosti kao indikatora krize u nastajanju. S obzirom da kapitalisti, čije se investicije temelje na privatnom zaduživanju kod banaka, nastoje zadržati svoj udio profita konstantnim, dolazi do smanjenja plaća radnicima kako bi se financirao sve veći teret dugova. Posljedično, kako napreduje proces stvaranja krize, udio *outputa* koji otpada na bankare postaje sve veći, dok se onaj koji otpada na radnike smanjuje. Prema Keenu, proces nastajanja kriza moguće je ublažiti aktivnijom ulogom države što se, preciznije, odnosi na povećanje državne potrošnje. Naime, državna sredstva koja je stvorila središnja banka mogu olakšati ekonomskim akterima da podmire svoje privatne dugove. Keen se oslanja upravo na državnu

potrošnju zbog toga što ona nije ograničena prihodima. Iz Keenove perspektive, država može trošiti iznose novca koji premašuju iznose njezinih poreznih prihoda, pri čemu bi razliku podmirivala novcem koji stvori središnja banka. Djelovanje središnje banke, dakle, čini razliku između državne potrošnje i potrošnje privatnih aktera poput poduzeća i kućanstava.

Naglašavanjem važnosti privatnog zaduživanja, Keen osporava još jedan važan postulat dominantne teorijske paradigme, a to je shvaćanje novca kao neutralnog posredničkog sredstva koje različiti akteri mogu međusobno posuđivati bez izazivanja promjene u funkcioniranju ekonomije. Prilikom privatnog zaduživanja, povećanje cijene novca (kamate) koristi onima koji daju, a šteti onima koji primaju novac i obrnuto. To, pak, utječe na faktore poput potražnje i *outputa*. Također, različite će grupe aktera, poput rentijera, kapitalista i radnika, imati različite reakcije na promjenu cijene novca ili drugih dobara.

Posljedice koje donosi kriza temeljena na privatnom zaduživanju reflektiraju se i u političkoj sferi. Tako političku odgovornost za krizu snose akteri koji su na vlasti kad se dogodi krah, a ne akteri koji su započeli proces stvaranja krize. Štoviše, kod evaluacije upravljanja ovih potonjih, u obzir se uzimaju privremene koristi koje su proizašle iz njihovog neodgovornog ponašanja, što im donosi političke bodove. Primjerice, odgovornost za krizu iz 2008. godine u Ujedinjenom Kraljevstvu pogrešno je pripisana tadašnjem premijeru Gordonu Brownu, dok stvarnu odgovornost snosi Margaret Thatcher za čijeg je mandata omjer privatnog duga prema BDP-u počeo rasti brzinom koja nema presedana u prijašnjih sto godina britanske povijesti. Keen naglašava kako je deregulacijska politika koja je provodena za vrijeme vladavine Margaret Thatcher potaknula *City of London* da se upusti u intenzivno kreditiranje koje je rezultiralo stvaranjem krize temeljene na privatnom zaduživanju. Posljedica politika Margaret Thatcher bio je krah koji se dogodio za vrijeme vladavine Gordona Browna na čiju je vladu pao politički teret krize.

U završnom dijelu svoje knjige, Keen predlaže nekoliko rješenja za smanjenje privatnog duga. Naime, privatni dug se može smanjiti na izravan i neizravan način. Prva strategija podrazumijeva oprost dugova, dok druga podrazumijeva upotrebu helikopterskog novca, tj. novca kojeg je stvorila središnja banka kako bi omogućila akterima da lakše otplate dugove. Keen pritom naglašava da je potrebno osmisliti nove načine bankovnog financiranja poduzetništva koji ne bi rezultirali krizama. Primjerice, Keen smatra da bi banke, umjesto davanja klasičnih zajmova kapitalistima, trebale financirati projekte u zamjenu za vlasnički udio u tvrtkama koje te projekte provode. Također ističe da bi pitanju kontrole privatnog duga trebalo posvetiti više pažnje u ekonomskom upravljanju državama, no smatra da je takav ishod malo vjerojatan s obzirom na dominaciju *mainstream* pristupa koji to pitanje zanemaruje. To znači da mehanizam stvaranja kriza kojeg je Keen opisao ima intelektualni oslonac u neoliberalnoj misli. Ona trenutno predstavlja dominantnu ideološku paradigmu u sferi političke ekonomije. ■